
PRAVNI REŽIM IMOVINSKIH DOBARA CRNOGORSKE CRKVE

Čedomir Bogićević

Medieval churches sought to acquire property and wealth so that they could establish power over the state. The Montenegrin Church has a specific history. Since the time of Crnojević dynasty religious objects were owned by villages, families and clans. In 1868 religious facilities of the Montenegrin Church became state property. Contemporary civilization has an obligation to preserve and protect cultural and historical property and to return it to the legal ownership regime of the state.

Crnogorski narod i crnogorska crkva uz državnu pomoć Crnogorskog Senata i „milostive pripomoći“ crnogorskog Knjaza gospodara Nikole I, u vremenskom periodu 1860–1910. podignuli su 163 novih hramova, dok je obnovljeno 112 hramova. U istom periodu podignuta su dva manastira i obnovljeno 12. Mjesta, imena i godine podignutih i obnovljenih hramova u ovom periodu navedeni su u knjizi *Pedeset godina na prestolu Crne Gore 1860–1910* (Ministarski savjet, Cetinje, 1910, reprint Podgorica, 1998).

Svi vjerski objekti u Crnoj Gori od ustanovljenja crnogorske autokefalne crkve od strane Gospodara Ivana Crnojevića 1465. bila su vlasništvo sela, bratstava i plemena. Od 1868, čuvenom

Financijskom reformom Crnogorskog Senata kojom je upravljao *Financijski odbor* na čelu sa vojvodom i senatorom Đurom Cerovićem (sinom Ban-vojvode i senatora Novice Cerovića) svi vjerski objekti crnogorske crkve postali su državno vlasništvo, a na korišćenje su povjereni eparhijama crnogorske crkve pod državnim nadzorom, odobrenjima i dozvolama. *Zakonom o parohijskom sveštenstvu* iz 1908. sveštenečki bir zamjenjuje se prirezom u novcu, a sve skupljeno u državnu miriju (kasu, blagajnu), odakle su isplaćivane plate sveštenstvu – pravoslavnom i inovjernom, kojima je utvrđeno pravo na penziju od strane crnogorske države, isplaćivane iz državne blagajne.

Sa pravno-istorijskog aspekta, kolosalno značenje za crnogorsku pravnu kulturu imaju i Upitnik – Anketa o pravnim običajima u Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji, što ih je 1873, prilikom dolaska u Crnu Goru, sačinio dr Valtazar Bogišić, za koju su radnju kao izvjestioci-odgovorioci angažovani najvaženija imena i autoriteti pravne kulture, državnog, društvenog, i crkvenog života (u našem izboru primjera, kao izvjestioc – odgovorioc, u Anketi i uopšte za sva pitanja pravnog života stare Crne Gore, javlja se vojvoda Đuro Matanović, senator, a kasnije i član Velikog suda i član Državnog Savjeta), a sve sistematizovano u 20 društvenih oblasti, a bliže razvrstano u uža društvena poglavlja. Tako se na pitanje što je imetak pojedinih plemena, odgovara: „Saborne crkve, planine, žive vode, bogom dana jezera, i u novije vrijeme škole. To je za same plemenike“. Na jedno od sljedećih pitanja o narodnim pojmovima o kategorijama stvari i nosiocima prava, ističe da bratstva i sela imaju sve ono što je ostavljeno za komun, katun, te crkve i puteve. Pleme može u općini i imetku imati, pored komunskih dobara, i crkvu sabornu sa njenim dobrima. Za vrijeme Svetog Petra Cetinjskog držalo se da je Cetinjski manastir ne samo katunski, nego i opšternogorski, a pod vladikom Radem i Knjazom Danilom, opšternogorski postaše i drugi manastiri,

kao morački, ostroški, župski, drobnjački, piperski, brčeoski itd. (viđi: Valtazar Bogišić, *Pravni običaji u Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji*, priredio dr T. Nikčević, 1984, str. 78 i 148, str. 238–268).

Crnogorska crkva je autohtono i hrišćanski ekumenistička zajednica u okviru koje se još za vladike Mardarija Kornećanina (XVII vijek) javila ideja o hrišćanskoj uniji – jedinstvenoj zajednici katolika i pravoslavnih. Crnogorska crkva je okrenuta čovjeku. Ona je slobodarska crkva. Ona je zajednica ljudskog dostojanstva. Crkve su samo običajno-moralne ustanove, a njeni hramovi mjesta za donošenje najvažnijih društvenih odluka na opšte-narodnim zborovima. Crnogorska crkva nije mistika ni dogmatika, ona ne robuje predrasudama i praznovjerju. Ona smatra da Bog preko svog demijurga počiva u duhu čovjekovom, pa je ona prije Spinoze, srednjovjekovnog teozofa, proglasila načelo: Čovjek je Čovjeku Bog (*Homo homini deum*). Crnogorska crkva poručuje Dekalog – deset Božjih zapovjesti, sluđi za moralnu kontrolu ljudskih postupaka na Zemlji. Srce je hram Božiji. Bog živi u ljudskom srcu, a ne u mantijama i kamenim zidovima hrama. Služba Bogu je služba ljudskog srca. Bog je vjera u čovjeka i služi ostvarenju ljudskih ciljeva, kao duhovna snaga kojom se stiče pregnuće u osvajanju slobode, ljudske čovječnosti i hrabrosti, stremeći ideji prava kao ideji pravde, jer bez pravde ljudsko društvo naliči na razbojničku družinu. Otuda svi vjerski objekti svih religioznih konfesija u Crnoj Gori su opštenarodna imovina, a ne imovina vjerskih zajednica, pa prema stanju sadašnje civilizacije i jurističke kulture, oni treba da su državna svojina, pošto opštenarodnog vlasništva nema u postojećoj kulturi čovječanstva, a postojala je u najstarijim periodima ljudskih zajednica.

Ovakvo svojinsko-pravno stanje nad imovinsko-pravnim režimom vjerskih objekata ostalo je do 01. 12. 1918. Imalac se, u narodnom jeziku, zove svak ko ima nešto u imovini svojoj, a

imaonik je ne samo onaj koji nešto ima, nego i svaki čovjek i ustanova, kojima se priznaje pravo imati sopstvenu imovinu (*Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru*, 1888, član 801). Imaonici su pravoslavne crkve, manastiri i druge crkvene ustanove kojima tu osobitost priznaje crkvena vlast, a ono nije u opreci sa državnim zakonima (OIZ, član 716). Uprava nad crkvenim dobrima biva po njihovom ustavu i njihovoj Vlasti, ako nijesu u opreci sa državnim zakonima (OIZ, član 718). Temeljni strukturni element svojinsko-pravnog režima vjerskih, pravoslavnih, crkvenih nepokretnih dobara, po kome se pravo svojine (*proprium*)s ne može razlučivati od njegovog unutrašnjeg svojstva – prava raspolaganja, *ius abutendi*, koje je pored prava korišćenja – *ius utendi*, i prava plodouživanja – *ius fruen-*
di, strukturno svojstvo prava vlasništva, pa bez slobodnog prava raspolaganja nema se prava sopstvenosti, odnosno vlasničkog – svojinskog prava, pa ona druga dva svojstva koja čine strukturno svojstvo subjektivnog prava na svojinu – korišćenje i plodouživanje čine samo stvarno-pravna ovlašćenja, koja im sama po sebi ne daju vlasničko pravo. Ta odredba u Opštem imovinskom zakoniku glasi: Nepokretna dobra pravoslavnih crkava i manastira ne mogu se nikako prodavati ili inače ustupati bez naročita dopuštenja Državne Vlasti (čl. 719).

Prema *Ustavu pravoslavnih konsistorija u Knjaževini Crnoj Gori* (1/14, januar 1904.) nepokretna dobra crkvena ne mogu se prodavati, zamjenjivati ili inače ustupati. Posljednja riječ o ovakvim stvarima pripada Knj. Državnoj Vlasti (čl. 109). Takva vrsta nepokretnih crkvenih dobara, kao opšte crkvene imovine, pripada crkvi (uopšte, ili parohijskoj), ako je ona dobijena darovštinom, nasljedstvom, zavještajem ili na drugi zakonit način, a čine je: nepokretne stvari, pokretne stvari, zaklade i novci (čl. 99–100 navedenog Ustava). Ovaj najviši pravni akt crnogorske crkve uređuje pitanje uprave crkveno-opštinske imovine i tijela koje vrši takvu upravu. Dakle, i ovaj akt upućuje

na pravnu prirodu nepokretnih crkvenih dobara kojima crkva ne može raspolagati bez akta državne vlasti, a to znači da bez tog svojstva nema svojinskog prava, nego samo stvarno-pravnih ovlašćenja korišćenja i plodouživnja. Prema tome, nije u pitanju ograničenje prava vlasništva, jer tog prava bez kumulativnog postojanja sva tri strukturna elementa vlasništva, nema. Isključivo egzistira pravo crkve na korišćenje i plodouživanje nepokretnih imovinskih dobara.

Naznačeni opšti izvori prava, normativizuju samo postulacione pretpostavke crkvenog imaoništva, pod državnom ingerencijom, dok se stvarno-pravno činjenično stanje otkriva u praksi društvenih i crkvenih odnošaja, a ne uređuju imperativno nosioca prava vlasničkog dominiuma, nego su senatske reforme iz 1868. pružale svoje dejstvo sve do 1918, a poslije toga ni po jednom pravnom osnovu sticanja – *iustus titulus* i *modus aquirendi*, nije mogla imovina crnogorske crkve u vlasništvu crnogorske države, preći na mitropoliju crnogorsko-primorsku, kao organizacionu jedinicu SPC. Sadašnja Mitropolija crnogorsko-primorska nije ni istorijski, ni administrativno-pravno, ni juridički i dogmatički, sukcesor Mitropolije crnogorske, koja je egzistirala dok nije nasilno ukinuta 1918, a Mitropolija crnogorsko-primorska, administrativno crkveni identitet stiče 1929. donošenjem Ustava SPC.

Dakle, crnogorska crkva prihvata, još 1868, ideje velike i slavne Francuske revolucije, o stavljanju vjerskih objekata pod svoj dominium, iako je još od 1465. ona *de facto* prihvatila takvu duhovnu i kulturološku misiju i ulogu, jer hramovi nijesu imali svojstvo jurističkog lica, što je i potvrđeno u zakonodavnim reformama Crnogorskog Senata 1868. Ovo je sasvim bilo, do kraja, nepoznato, u smislu crkvenog imovinskog prava, kreatorima Opšteg imovinskog zakonika i Ustava pravoslavnih konsistorija, ali su oni ipak isključili vlasničko pravo crkvi na temelju imperijuma državne vlasti, dajući joj

samo *possessio* – državinska prava korišćenja i plodouživanja, dok se kroz akt državne vlasti, putem odobrenja, dozvole i saglasnosti, za prodaju, razmjenu i zamjenu, stiče vlasničko pravo ujedinjenjem tri subjektivna prava u aktu državnog imperijuma – preko prava raspolaganja, kojim se supstituišu korišćenje i plodouživanje u dinamiku pravnog odnosa – obligaciju, koji je do tog čina statika pravnih odnosa. Zbog toga je suprotno prirodno crnogorske crkve ono što je današnja Mitropolija crnogorsko-primorska SPC, privredno-ekonomska korporacija za sticanje finansijskog i imovinskog kapitala. Pa i kada je sagrađen hram Manastir Morača 1252, to je hram Zetskog (Crnogorskog) naroda. Manastir Morača su napravili žitelji crnogorskog naroda, dodajući ruka ruci od Tušine i Boana do Morače sigurno za zidanje manastira. I kralj Aleksandar Makedonski obrazovao je grad i luku Aleksandriju u Egiptu 331. g. p. n. e. kao kulturni i naučni centar čovječanstva, pa niko ne poseže da kaže da je to grčki ili makedonski grad, nego egipatski.

Sekularizacija (fr. *Secularisation* – posvjetovljenje, podržavanje) je temeljno svojstvo civilizacije i kulture modernih društava i njome se označava ne samo odvajanje državne od crkvene vlasti, odnosno javne vlasti države i njenog imperijuma od konfesionalne vlasti njenih religija, već je njeno konstitucionalno svojstvo pretvaranje crkvene imovine u državnu. Jedina istinska sekularna država je Francuska, koja je sekularizirala sva crkvena dobra u Francuskoj revoluciji iz 1789, stavivši ih na raspolaganje naciji – vladi (v. Opća enciklopedija, Zagreb, 1981, tom VII, str. 364). Sekularizacija podrazumjeva odvajanje škole od crkve, emancipaciju školskog obrazovanja od religijskih uticaja, a napose odvajanje unutrašnjih nadležnosti države i crkve.

Srpsstvo u Crnoj Gori je pravoslavlje. Srpski nacionalni program, vjerski identitet izjednačio je s nacionalnim, pa su svi pripadnici pravoslavne konfesije po nacionalnosti Srbi. U

svojim putopisnim memoarskim zapisima, Jozef Holeček i Simo Matavulj zabilježili su autentično svjedočanstvo narodnog života: „Kad koga pitaš u Crnoj Gori, što je po vjeri, on kaže da je Srbin, a po nacionalnosti – kaže da je Crnogorac“.

Srpska pravoslavna crkva svoju dogmatičku doktrinu oblikuje na duhovnoj ideji svetosavlja, čime se u svojoj teozofiji i teološkom pravcu odvaja od autentičnih vrijednosti hrišćanstva i njegove duhovnosti, pa tako teolog Justin Popović kaže: „Svetosavski čovek je bogočovek, a evropski čovek je čovekobog“.

Savremeni duh civilizacije, put ka najvišem stepenu saznanja i prosvjećenost kao cilj ljudske kulture i duha opredjeljuju jedinstven stav da svi vjerski objekti svih konfesija budu opštenarodna imovina koji kao takvi služe opštem dobru i duhovnosti svih žitelja čovječanstva, te da kao kulturno-istorijska dobra treba ne samo da se nalaze pod zaštitom kulturnih ustanova države, nego i u vlasničko-pravnom režimu same države.

Literatura:

- Akademik Radoslav Rotković, *Kratka ilustrovana istorija crnogorskog naroda*, 2005.
- Akademik Radoslav Rotković, *Velika zavjera protiv Crne Gore*, 2001.
- Akademik Radoslav Rotković, *Kraljevina Vojislavljevića XI-XII vijek*, 1999.
- dr Valtazar Bogišić, *Metod i sistem kodifikacije imovinskog prava u Crnoj Gori* (priredio dr Tomica Nikčević), 1967.
- dr Valtazar Bogišić, *Pravni običaji u Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji*, priredio dr T. Nikčević, 1984.

-
- Prof. dr Radovan Radonjić, *Politička misao u Crnoj Gori*, 2006.
 - Ratimir Popović, *Crnogorski moralni kodeks*, 1995.
 - dr Živko Andrijašević, *Kratka istorija Crne Gore 1496–1918*, 2000.
 - Momir M. Marković, *Crnogorski rat*, 2007.
 - dr Čedomir Bogićević, *Heroida crnogorska*, 2005.
 - dr Čedomir Bogićević, „Pravna priroda i aksiologija ustanove vjernosti državi Crnoj Gori“, *Matica*, br. 70/2017
 - Sreten Zeković, *Podsjetnik o Crnoj Gori i crnogorstvu*, 1996.
 - Šprio Kulišić, *O etnogenezi Crnogoraca*, 1980.
 - Prof. dr Petar Stojanović, *Nastajanje savremenog prava u Crnoj Gori (1850-1900)*, 1991.